

A MAGYAR HELIKON KÖNYVKIADÓ TÖRTÉNETE

Az a tény, hogy ott bábáskodhattam a Helikon születésénél, majd nyolc éven át vezetője voltam a kiadó alkotó-kollektívájának, lehetővé teszi, hogy hitelesen mutassam be a megalakulás körülményeit, az első évek eredményeit és problémáit. Ugyanezen oknál fogva írásom – minden jószándék ellenére – szükségszerűen nem mentes a szubjektív elemektől, sőt esetleg bizonyos kérdésekben elfogultságtól sem. Kérem az olvasó megértését.

*

A Magyar Helikon Könyvkiadó 1956 decemberében a Magyar Szocialista Munkáspárt Nádor utcai (ma Münnich Ferenc utca) központjában alakult meg. Ekkor kerestem fel ott Lakatos Évát, mert úgy hallottam, hogy az újjászerveződő párt szövetkezeteket, vállalatokat kíván létrehozni azzal a céllal, hogy az apparátus csökkentése következtében állás nélkül maradt funkcionáriusok elhelyezését biztosítsa. Arra gondoltak, hogy könyvesboltokat nyissunk Budapesten. Javaslatot tettem, hogy ne könyvesboltokat, hanem kiadót hozunk létre, és a kiadóban elsősorban a volt pártfőiskolai tanárokat, kultúrfunkcionáriusokat alkalmazzuk, de szükség lesz gazdasági és nyomdai szakemberekre is. A tervet elfogadták, sőt a munkatársakat is megkaptam. Gyülekezni kezdett egy kis színvonalas csapat: Kende István volt miniszterhelyettes, Erdős Magda a váci Járási PB-ről, Hajdú Miklós, aki korábban az Állami Ellenőrzési Minisztériumnál volt főosztályvezető, Esti Béla pártfőiskolai tanár, dr. Jahn Ferencné és sokan mások. A Párt kiadójánál is létszámcsökkentés volt, így egy-két munkatárs onnan is átkerült. Lektor, főkönyvelő tehát már volt, adminisztratív munkaerők is akadtak, csak kiadói-nyomdai szakember hiányzott. Elsősorban egy jó műszaki vezető – aki nélkül könyvkiadó nem képzelhető el. Haiman György barátommal, a kiváló könyvművésszel, Kner Imre unokaöccsével és tanítványával, valamint Lengyel Lajossal – akinek a Munkakörben végzett nagyszerű tipográfusi és fotóművészi munkáját jól ismertem – ültünk össze Haiman rózsadombi lakásának egyetlen fűthető részében – a fürdőszobában. Lengyel akkor a Szikra könyvnyomda (ma Kossuth Nyomda) igazgatója, Haiman a Könnyűipari Minisztérium nyomdai főosztályának helyettes vezetője volt. Szerettem volna őket az új kiadónak megnyerni, de maguk helyett Földes Györgyöt ajánlották, azt ígérték, hogy külső munkatársként szívesen részt vesznek majd a munkában. Földessel rövidesen megállapodtam.

Minden együtt volt tehát, még a kiadói program is nagy vonalakban összeállt: nagy példányszámban akartunk könyvművészeti elvárásoknak is megfelelő, bibliofil jellegű kiadványokat megjelentetni.

Ahhoz azonban, hogy ennek a programnak – melyre később részletesen kitérek – megvalósítását elkezdjük, sok minden hiányzott. Volt már – legalábbis átmeneti időre – irodahelyiségünk: a Szikra – akkor már Kossuth Kiadó – Révay utcai épületének manzardjában. (Az alattunk levő szinten szervezkedett a Gondolat Kiadó – Havas Ernő vezetésével.) Kellott volna azonban valamiféle hivatalos engedély a könyvkiadáshoz. A Pártközpontban biztattak bennünket: csináljátok, de amikor felkerestük a Kiadói Főigazgatóság vezetőit, bizony fancsali képet vágtak az új kiadó hallatán. A fiatalon elhunyt Egyed Imre volt akkor éppen a legmagasabb sarzsi, s szinte kinevetett bennünket, mikor előadtuk bibliofil vágyálmainkat. „Itt akartok ti szép könyveket kiadni? Miből? Mivel? Kinek?” Szegény Egyed becsületes agrár-mérnök volt, hogyan tudhatta volna, hogy a válasz nem is olyan nehéz a kérdésekre. Tovább próbálkoztunk. Voltunk a Parlamentben Marosán Györgynél és Kállai Gyulánál. Szépen fogadtak bennünket, de kiadói engedélyt nem adhattak. Nekünk pedig fizetni kellett vagy 30 ember bérért és fogyni kezdett a kölcsönképpen felvett 40 000 forint. Kínunkban Jahn Anna I. kerületi Tanácsnál levő barátai révén engedélyt kértünk a Pannónia Könyvkötő és Könyvkiadó Szövetkezet megalakítására s ezt meg is kaptuk. Néhány hét múltán megszületett a nagy ötlet: ha a Szakszervezeteknek lehet kiadója, miért ne lehetne az OKISZ-nak, a kisipari szövetkezetek központjának? És rövidesen elkészült a megállapodás, a kiadó neve Kisipari Szövetkezeti Kiadóvállalat lett.

Mindez hónapokba telt, és addig is élni kellett valahogy. Kiadtunk egy cipődivatlapot, bútormintalapot, majd elindult a *Neptun könyvek* sorozata. Ennek keretében olcsó, népszerű, mégis nívós zsebkönyveket kívántunk megjelentetni. A Könyvterjesztő vállalkozott arra, hogy átveszi a könyveket, ki is fizeti azonnal, és ebből egyenlítjük ki a nyomdaszámlát. De hol van nyomda és hol kapunk papírt? Bolgár Imre segített. A Zrínyi Nyomdának – amelynek igazgatója volt – egy telepe működött akkor a Paulay Ede utcában (ma a Zeneműkiadó nyomdája van a helyén). Itt állt az a rotációs gép, amelyen valaha a Friss Újságot is nyomták, még tekintélyes mennyiségű rotációs papírt is tároltak. Bolgárnak az volt a véleménye, hogy úgysem lesz semmi a Friss Újság újraindításából, a munkásoknak pedig munkát és jövedelmet kellett biztosítani; megvolt tehát a nyomdai bázis is, hogy elinduljunk. Maga a kiadás ekkor még csak félig-meddig volt legális: a Kossuth Kiadó nyújtotta be az első könyveket engedélyezésre. De mit is adjunk ki, hogy

közelítsünk az eredeti koncepcióhoz? Világos volt, hogy hetek alatt jó és nagy példányszámban eladható könyveket kell találnunk, úgy gondoltuk, ezek csak elfelejtett sikerkönyvek új kiadásai lehetnek. Megindult a lázas keresgélés, olyan regények után, melyek e szempontoknak megfelelnek, és vállalni is lehet kiadásukat. Elsőként Hilton: *Kék hold völgye* jelent meg Déry Tibor fordításában, majd Dumas: *Fekete tulipán* c. regénye, ezt követte Wells igazán aktuális utópiája: *Emberék a holdban*. Az utolsó két Neptun könyv: Rejtő Jenő: *Fehér foltja*, és a *Micimackó* írójának, Milnének tündéri detektívregénye, *A vörös ház rejtélye* volt.

A Neptun könyvek megformálásáról Haiman gondoskodott. Abból indult ki, hogy a szép könyv kritériuma nem a drága anyag, finom papír, hanem a célszerű, a saját műfaján belül legjobbat nyújtó tipográfia és kivitelezés. Így indult meg 1957 elején tulajdonképpen az első modern magyar zsebkönyvsorozat. (A „sárga”, kislakú első Olcsó Könyvtár – minden kulturpolitikai érdem ellenére – *kivitelében* már megszületésekor korszerűtlen volt.) Kecses, kézbe zsebbesimuló forma, klasszikusan kiegyensúlyozott tipográfia, jó színvonalú szedés, figyelmet felhívó, mégsem rikító színes borító adta meg a keretét a sorozatnak. A siker óriási volt. Menet közben kellett a példányszámokat egészen 100 000-ig emelni. Dólt a pénz a csak féligmeddig megalakult vállalathoz. Visszafizettük a kölcsönt, helyiséget szereztünk a belvárosban és berendezkedtünk. Az OKISZ-hoz tehát már nem szegény rokonként érkeztünk: egymillió forint volt az egy számlánkon, így lehetőség nyílt arra, hogy vállaljuk a kockázatot, és megkezdjük a bibliofil könyvek kiadását.

Gondot okozott, hogy a kiadó neve a száraz „Kisipari Szövetkezeti Kiadóvállalat” volt. Földes György azt indítványozta, hogy az Erdélyi Helikkal egybecsengő Magyar Helikon „márkajelet” írjuk a könyvekre, s felelős kiadóként az impresszumban szerepeljen csak a kiadó tulajdonképpeni, akkor hivatalos elnevezése. Szász Endre rajzolta a máig is élő emblémát: egy múzsát, lanttal. Haiman javasolta, hogy próbáljuk megnyerni terveink kivitelezésére Knerék széthordott, kallódó műhelyét, a gyomai nyomdát. A megvalósítás már Földes György érdeme, aki kiváló szervezőképességével megteremtette a lehetőségeket és feltételeket, hogy – a régi szakemberek, elsősorban Kner Imre mesternyomdász-tanítványa, Malatinszky Lajos áldozatos munkájával – a kis tanácsi nyomdaüzem ismét igazi officinává váljék. Földes szervezőképessége – párosulva magas színvonalú technikai tudással és igényességgel – segítette át kiadónkat a kezdeti nehézségeken. Rövidesen megjelent az első három Helikon könyv: Petőfi: *A helység kalapácsa*, félbőr kötésben, Wassermann: *Caxamalca aranya* selyem-

kötésben valódi aranynyomással, és Jókai: *A debreceni lunátikus*. Mindháromban egy-egy rézkarc – illetve litográfia-mellékletet helyeztünk el. (Ezekből csak a kis Petőfi kötet készült Gyomán, a másik kettő a Nyomdaipari Tanintézetnél, illetve a Révainál.) A rézkarcokat a Pénzjegynyomda, a litográfiákat az akkori Játékkártya Nyomda sokszorosította.

Őszintén szólva, az első Helikon-könyvek nem keltettek nagy fel-tűnést. Pedig a későbbi Helikon valamennyi eleme bennük volt. Mintaszerű tipográfia (az első néhány évben a könyvek főként kéziszedéssel készültek), egyenletes szép nyomás, nemes nyersanyagok, művészi kötés. *Valami* mégis hiányzott az igazi sikerhez! Fogytak, fogyogattak a könyvek, de csak a gyűjtők figyeltek fel az új kezdeményezésre. Az ősz azonban már meghozta a sikert. Klasszikusok különlegesen kivitelezett új kiadásaival jelentkeztünk. Elővettük Zichy Mihály illusztrációit. Elsőnek *Arany János balladáit* adtuk ki, majd a következő évben *Az ember tragédiáját*. A „műértők” vitatták a választást, sokan Zichy klasszikus illusztrációit nem tartották korszerűnek, de a közönség megrohamozta a könyvesboltokat. Mindkét kötet később három-három kiadást ért el.

Rövid idő alatt kiépítettük nemzetközi kapcsolatainkat. Már 1957-ben ott voltunk a lipcsei könyvvásáron és megindítottuk a későbbiekben annyira gyümölcsöző együttműködésünket az NDK könyvkiadóival, könyvművészeivel. Még ebben az évben kiadtuk Tóth Árpád fordításában az *Aucassin és Nicolette*-t, ezt a gyönyörű francia széphistóriát Fritz Kredelnek, az Insel Verlagnál megjelent, színes metszeteivel, ezt követte Werner Klemke, Max Schwimmer és több más neves német könyvillusztrátor alkotásainak magyar publikációja. Az NDK jóval előttünk járt a könyvművészetben. Lipcsében könyvművészeti főiskola működött, rektora Albert Kapr tanácsaival sokban segítette munkánkat. Ennél még nagyobb segítség volt, hogy vendég-hallgatókat fogadott a főiskolán. Az első magyar szakember, aki ott végzett, műszaki vezetőnk, Földes György volt.

Akkoriban látogatott Magyarországra Jean Effel, a *Kis angyal* világ-hírű rajzolója. Felkerestük, és megállapodást kötöttünk vele három könyve kiadására, s ezek még 1957-ben meg is jelentek, irodalmi vezetőnk, Bíró Livia gondozásában. Lassan kezdtek felfigyelni munkánkra. Emlékezetes volt Balzac: *Pajzán históriák* kiadása. Kende István 1957 májusa körül behozott a kiadóhoz egy vérbő gall humorral, ragyogó színekkel illusztrált francia példányt. Rögtön elhatároztuk, hogy kiadjuk a művet. A probléma az volt, hogy Balzac sajátos, ófrancia nyelvjárásban írta meg ezt a könyvet, s hiteles, teljes magyar fordítását nem találtuk. Laczkó Géza csak töredékét fordította le, és volt egy modern nyelvezetre magyarított, lényegileg hamis kiadás, Forró Pálnak, a 30-as évek

erotikus bestseller írójának fordítása. Végül a Széchényi Könyvtárban felfedeztük, hogy valamikor a 20-as évek közepén kis példányszámban, Adorján Mihály fordításában, megjelent egy többé kevésbé elfogadható magyar *Pajzán históriák*. Felkutattuk a szegényes körülmények között élő, nyugdíjas öreg tanárt, s nagynehezen rávettük, hogy Fónagy István – aki egyaránt otthon volt az ófrancia és a középkori magyar filológiában – sorról sorra nézzék át, javítsák a szöveget, s a könyv még az év végére félbőrötésben megjelent.

Már 1957-ben kiadtunk két antik klasszikust: *Arisztophanészt, s Erósz és Amor* címmel egy versgyűjteményt, a görög-római szerelmi költészet válogatását.

A Helikon első évének eredménye mindössze 20 könyv volt. Ez a látszólag sovány termés is úgy jött létre, hogy állandóan harcban álltunk az idővel. Néhány hónap alatt kellett megtalálnunk a céljainknak megfelelő műveket, ellenőrizni, néha kiegészíteni a fordítást, szükség esetén újra lefordítani, végül gondosan megszerkeszteni a szöveget, illusztrátort, nyomdát keresni, a könyvek kivitelezését megtervezni, nemes, Magyarországon évtizedek óta nem használt anyagokat beszerezni, majd kinyomtatni, elterjeszteni a könyveket és – ami a legfontosabb – menet közben kialakítani a Helikon stílusát. Már az első évben kitapintható volt néhány sajátosság, amely a Helikon működésére jellemző volt. Példaképpnek a magyar könyvművészet legnemesebb klasszikus hagyományait tekintettük. Igyekeztünk a könyvet komplex egységként felfogni: a kiválasztott betű, a formátum, az illusztráció, a teljes kivitelezés a tartalomhoz igazodott. Szerkesztő, könyvművész, illusztrátor és nyomda harmonikus együttműködéséből születtek meg legszebb könyveink. Ösztönösen éreztünk rá arra, elérkezett az idő, hogy a szocialista viszonyok között egy új típusú bibliofil jellegű könyvkiadó jöjjön létre Magyarországon.

*

Tulajdonképpen már roviddel a felszabadulás után elindult ez a folyamat. Megkezdte – sajnos rövid ideig tartó – működését Tevan Andor officinája, és kiadta 1948-ban a felszabadulás utáni első évek könyvkiadásának egyik legszebb könyvét: Anatole France *Nyársforgató Jakab meséit*, Hincz Gyula mesteri színes illusztrációival, és az *Aesopus meséket*, régi metszetekkel.¹ Ismét megindult a Hungária nyomda és

¹ France, Anatole: *Jacques Tournebroche, vagyis Nyársforgató Jakab meséi*. Ford.: Keleti Arthur, Ill.: Hincz Gyula. Békéscsaba, 1948, Tevan. 126 l. – Heltai Gáspár: *A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái*. . . Békéscsaba, 1948. Tevan, 147 l.

példamutató módon jelentetett meg nemcsak bibliofil csemegéket², hanem egyszerűbb, de ugyanolyan műves gondossággal megformált kötetekben kiadta – többek között – Lukács György két tanulmánykötetét³. Az Egyetemi Nyomda és Könyvkiadó – hagyományainak megfelelően – a szép könyvek sorát jelentette meg; így az *Esztergom műemlékei* c. illusztrált kötetet.⁴ A Révai kiadónál Illés Endre, – aki akkor a kiadó irodalmi vezetője volt – vigyázott a gondosan szerkesztett könyvek tipográfiai színvonalára is. De ez csak néhány példa a sok közül. Nem lehet számításon kívül hagyni azt sem, hogy a felszabadulás utáni első években a könyvművészeti és a könyvek minőségét őrző törekvések többnyire igen nehéz műszaki körülmények között érték el eredményeiket.

Elindult tehát a könyvművészet felszabadulása is 1945 tavaszán⁵, de az 50-es évek elejére a fejlődés e téren is elakadt, sőt a könyvek

²A „Hungária könyvek” sorozatban: Károly Gáspár bibliafordításából az *Özönvíz* (1945), Madách Imre: *A civilizátor* (1946) és Fitz József: *A magyar nyomdászat 1848–49-ben* (1948). Ugyanebben az évben, a *Kommunista Kiáltvány* megszületésének 100. évfordulójára a Szikra Kiadó a Hungáriánál nyomtatta ki a *Kiáltvány* díszkiadását. (Rényi Péter munkája).

³Lukács György: *Nietzsche és a fasizmus*. 2. kiadás. Bp. 1949. 86 l. Lukács György: *Balzac, Stendhal, Zola*. 2. kiadás. Hungária Bp. 1949. 156 l.

⁴Egy kis válogatás az 1945–1949 közötti korszak könyvművészeti igényű terméséből: Officina nyomda és kiadó: Longos: *Daphnis és Cloe* (1945); Devecseri Gábor: *Budapest tündérváros*, Hincz Gyula rajzaival, (1946); *Villon balladái* Faludy György átköltésében, korabeli metszetekkel (1947); (ez a könyv 17. kiadása volt); Babits: *Amor Sanctus* (1948). Megindult újra Cserépfalvi Imre kiadója, s a régi gondossággal jelentek meg könyvei. A sort, mely csupán mustrákat közöl, és megközelítőleg sem teljes, az Anonymus kiadóval fejezem be, mely a felszabadulást követő években sok szép könyvet publikált, így Arany László: *A délibábok hőse* c. művét, Györy Miklós illusztrációival.

⁵Vas Zoltán memoárjában (*Viszontagságos életem*. Bp. 1980. Magvető) írja: „(1944) október 13-án Gyomán jártam . . . hogy az itteni híres Kner Nyomda felkészüljön a 3. Ukrán Front magyar nyelvű lapjának, a *Híradónak* a kiadására.” A nyomda rövidesen valóban beindult és még az év végén kinyomta mintaszerű kivitelben Sztálin rövid életrajzát hónapokkal az ország teljes felszabadulása előtt! A Kner nyomdából ezek után még több szépen megformált, gondosan kivitelezett könyv került ki, közülük is kiemelkedik Radnóti Miklós verseinek szinte eszköztelenül egyszerűen, mégis művészen megformált kiadása, melyet a nyomda akkori vezetője, Haiman György tervezett és 1948-ban jelent meg. Mint érdekességet említem, hogy itt nyomták ki szép kiadásban 1948-ban a Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozatát.

tipográfiai, a kivitelezés minőségi követelményei is háttérbe szorultak. A nyomdáknak az 1940-es évek végén történt, – mindenképpen szükségszerű – államosítása s ennek nyomán a nyomdaiparban bekövetkezett változások kihatottak a könyvművészet fejlődésére. Sajnos nem mindig pozitív irányban. Ennek korántsem az államosítás ténye volt az oka (hiszen napjainkban az állami nyomdaipar segítségével a magyar könyvművészet valóságos reneszánszát éli!), hanem több, egymással párhuzamosan ható tényező. Mindenekelőtt az, hogy a mennyiségi követelmények kerültek előtérbe, s ez természetes volt, hiszen óriási volt a lemaradás: egy egész népet kellett olvasni tanítani. Hogy ezt a programot végre lehessen hajtani, ahhoz a megalakuló állami kiadók – és elsősorban a Párt kiadója, a Szikra – gigantikus méretű tevékenységére volt szükség. (Most nem kívánom elemezni, hogy ez a hatalmas termés tartalmilag milyen volt, – nyilván keveredett benne a kiváló a gyengével, a művészi a sematikussal – csupán a tendenciákra szeretnék kitérni.) Először csak mint szükséges rosszat fogadták el a kiadók a soktízre példányban megjelent könyvek gyenge szedését, a sokszor rossz nyomást, a recsegő kötéseket, a korán sárguló papírt, és az egész megformálás igénytelenségét. Mert – tisztelet a kivételnek – a zöme ilyen volt az ekkor megjelent könyveknek. Az esztétikai igények leszállítása később – a kor szokásainak megfelelően – ideológiai igazolást is kapott: nem a könyvek kivitelezése fontos, hanem a tartalom, és a bibliofília – ha hivatalosan nem is ítélték el – polgári csökevénynek számított.

A minőségi követelmények háttérbe szorulásának voltak valós, objektív okai is. Az 1945–49-es évek nyomdai termelési volumene viszonylag alacsony volt, ezt még a háborús pusztítások következtében leromlott magyar nyomdaipar viszonylag jó minőségben tudta biztosítani. 1950 után ugyanettől a nyomdaipartól várták el az egyre növekvő mennyiségi termelést, és ugyanakkor nemhogy fejlesztették volna a nyomdák műszaki színvonalát, még a karbantartást is elhanyagolták. Nem használt az ügynek a nyomdaipar átszervezése, egyes nyomdák megszüntetése, a nyomdászok egy részének más iparágakba átirányítása,⁶ a nyomdai összevonások sem.

⁶ 1953 második felében némileg változott ez a helyzet. A Könyvüipari Minisztérium felhívta a nyomdák figyelmét a minőség javítására; a Kiadói Főigazgatóság meghirdette a Szép Könyv Versenyt, mely 1954 óta a mai napig évente áttekinti a kiadók könyvművészeti teljesítményeit. Mégis a kiadók nyomdai bázisa, e nyomdák műszaki színvonalá nem sokat változott, és a kiadók igényessége is csak igen lassan növekedett, – legalábbis a könyvek kivitelezésénél.

Ilyen ipari háttérrel kezdték meg működésüket 1957 év elején a már korábban létrehozott és az újonnan alakuló kiadók. A nyomdák műszaki állapotán ugyan nem lehetett hónapok alatt változtatni, javítani, de megérték a társadalmi feltételei annak, hogy megújuljon a magyar könyvkiadás.

Az 1957-ben megindult kulturális kibontakozás – mint a gazdasági és politikai konszolidáció eredménye – adott inspirációt sok pozitív, újszerű kezdeményezésnek, köztük a Helikon alapításának is.

*

Mindez az induláskor korántsem volt tudatos törekvés, – legalábbis a kiadó belső munkatársai, vezetői részéről. Többé-kevésbé felkészületlenül, inkább érezve, mint értve kezdtük meg működésünket, és kicsit hályogkovács-módon alakítottuk ki a „tömegbibliofília” – ma már kissé mondvasználtnak tűnő koncepcióját. Sokan arisztokratikus művészkedésnek tekintették törekvéseinket, holott mi kezdettől fogva azon munkálkodtunk, hogy jó és fontos könyvek jelenjenek meg, gondos szerkesztésben, igényes, a lehetőségek szerint művészi kivitelezésben.

E célkitűzés megvalósításának igen sok akadálya volt az első években. Mindenekelőtt az, hogy a klasszikusok túlnyomó része – és természetes volt, hogy elsősorban időtálló műveket szerettünk volna művészi megformálásban kiadni – már más kiadónál megjelent, vagy terveikben szerepelt, ha többnyire nem is teljes kiadásban. Azoknak a klasszikusoknak, melyek addig kiestek a kiadók látóköréből, régebbi fordításai, magyar irodalmi művek esetében sokszor nem hiteles szövegei álltak csak rendelkezésünkre. Így az első időben meg kellett elégednünk azzal, hogy a régi, de el nem avult fordításokat, a magyar klasszikusok korábbi szövegkiadásait csupán gondosan ellenőrizzük és igazítsuk. Úgy hiszem, helyes volt ez az indítás, ha az első években nem kötöttünk volna ésszerű kompromisszumokat, nem hónapok, hanem hosszú évek kellettek volna a kiadó megszületéséhez. Természetesen, amint ez lehetséges volt, különösen amikor megkezdtük a klasszikusok teljes életművének kiadását, szigorúbb mércével mértünk.

1958 után, amikor a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alá kerülünk, és a nevünk hivatalosan is Magyar Helikon Könyvkiadó lett, már éves tematikai tervek alapján dolgoztunk, de sohasem voltunk hajlandók megkövesedett tervek miatt lemondani egyes művek soron kívüli publikálásáról. Így adtuk ki például Magyarországon elsőként a Nagyvilágban való megjelenés után néhány hónappal Solohov kisregényét, az *Emberi sorsot*, méghozzá Szász Endre rézkarcaival illusztrálva. Már nyomás előtt volt az illusztrált Balassi-kiadás, amikor előkerült a *Szép*

magyar komédia, – rohammunkával sikerült a kötetbe beleszorítani. De ez csak két példa a sok közül. Ez a rugalmasság, gyorsaság fontos szerepet játszott a Helikon kiadói gyakorlatában.

A másik tendencia a történelmi múlt, a régi korok, távoli népek irodalmának megbecsülése, újrafelfedezése volt. Már 1957-ben megindult a *Monumenta Hungarica* sorozat: a középkori magyar történelem forráskiadványainak publikálása a *Thuróczi krónikával*, szerkesztője Esti Béla volt. A magyar krónikák kiadásának fontosságára Geréb László hívta fel figyelmünket. Jó néhányat maga fordított le, és a középkori latin nyelvű magyar történetírás olyan kiváló szakemberei ellenőrizték, gondozták a szövegeket, mint Juhász László, Kardos Tibor és Mezey László.

Sokan kuriózumnak tekintették a Helikon orientalisztikai kiadványait. Ez – és ezt az eltelt 20 év is bizonyította – téves nézet volt. Mert lehet, hogy Magyarországon akkor kuriózum volt a két keleti elbeszélés-gyűjtemény: a *Pancsatantra* és a *Sukaszaptati*, vagy az *Óegyiptomi novellák*, az azóta nagy karriert befutott *Gilgames* eposz kiadása, de ne feledjük, ezeknek a népeknek klasszikus irodalma ez! Kuriózum, de jó értelemben Móricz, Gárdonyi verseinek, Tóth Árpád novelláinak kiadása, de hiábavaló volt-e? Később, mikor a nagy életműveket adtuk ki, ügyeltünk arra, hogy az alkotók minden fellelhető művét publikáljuk, mert az volt a véleményünk, hogy a klasszikusok gyengébb vagy korai, vagy más műfajban alkotott műve is oroszlánkörmöket mutat. Előbb kényszerűségből kutattunk fel olyan műveket, melyekről az „elsőszülöttség” jogaival rendelkező kiadók megfeledeztek. Később ez az újrafelfedezés kiadónk mindennapi gyakorlatává vált. Így jelent meg a Helikonnál a felszabadulás óta először Füst Milán életművének két drámai gyöngyszeme, a *IV. Henrik* és a *Boldogtalanok*; Balázs Béla meséi és *Kékszakállúja*, Mallarmé versei, Morus Tamás *Utópiája*, és Radnóti remekműve: az *Ikrek hava*, hogy csak néhányat említsek.

Igyekeztünk kiadónkat nyitottá tenni, és nem beleszorítani egy „profil” börtönébe. Szépirodalmi műveken kívül számos történelmi, filozófiai, politikai, művészeti könyvet is kiadtunk. Csak néhány példa a sokszínűsége: *Nagy magyar írók élete képekben*, (Arany, Ady, József Attila, Radnóti, Mikszáth) Bonfini: *Mátyás király*, Comenius és Erasmus, *A magyar könyv története 1711-ig*, *Lenin és Marx* (ez utóbbi Daumier egykorú metszeteivel), a *Kommunista Kiáltvány* miniatűr kiadása, (ez volt 1945 után az első könyvkereskedésekben kapható minikönyv), Macchiavelli, Leonardo és Michelangelo, Hérodotosz, Lukianosz, Platón és Seneca; mindez csak példa arra, hogy mennyire megfér egy kiadón belül a műfajok sokfélesége.

Kezdetől fogva nagy fontosságot tulajdonítottunk a könyvillusztrációnak. Az 50-es években kialakult egyfajta árealista könyvgrafikai stílus Magyarországon. Nagyon is tiszteletreméltó kivételektől eltekintve a kiadók a grafikusokat arra ösztönözték, hogy rajzaikban lehetőleg minél pontosabban ábrázolják, elevenítsék meg a szöveget. A mi véleményünk az volt, hogy a könyvillusztráció *társműfaj*, és feladata, hogy a maga eszközeivel az író mondanivalójának lényegét ragadja meg, ne statikusan ábrázolja, hanem fejlessze tovább a leírt gondolatait. A kiadó körül rövidesen rangos művészgárda szerveződött. Őt név fémlelte a kiadó grafikai tevékenységét. Mindenekelőtt Szász Endre, aki több mint húsz Helikon könyvet illusztrált, s ez ma is életműve javához tartozik. Varázslatos technikai tudásával, nagyszerű rajz- és beleélő készségével, tehetségével lehetővé tette, hogy évszázadok után feltámasszuk a rézkarcot, mint könyvillusztrációt. A Pénzjegynyomda gépein, korszerű technológiával nyomták ki sokezer példányban a Szász által rézlemezre karcolt grafikákat. 1959-ben Omar Chájám: *Robáját*-jának négy soros verseihez Szász 135 eredeti rézkarcot készített. A könyv Haiman György mesteri tipográfiájával jelent meg, és néhány év múltán a British Museum azzal tüntette ki, hogy – a nemzetközi zsűri döntése alapján – a 20. század 30 leghíresebbnek talált könyve között ez a mű képviseli Magyarországot a Múzeum különgyűjteményében. Még egy történetet kell elmondanom, hogy Szász könyvillusztrációs művészetét megértsük. Tervbe vettük Juhász Gyula Anna-verseinek kis kötetben való kiadását. A megbízást Szász kapta, aki rövid idő után egy sorozat Juhász-portréval jelent meg. Kértük, egészítse ki Annával, hisz ezek szerelmes versek és a szerelem tárgyát is be kellene mutatni. Néhány hét múlva újra egy tucat nagyszerű, szenvedő Juhász-portrét hozott be és egyetlen gyengécske rajzot Annáról. Végül ezek kerültek a kötetbe. Ma már tudjuk, hogy talán nem is létezett Anna, csak Juhász Gyula szenvedő szerelme . . .

Kass János tíz-tizenkét könyvünket illusztrálta. A sok kitűnő alkotás közül talán Balázs Béla: *Kékszakkallú*jához készített rajzai a legjelentősebbek. Mái is időtálló Neruda-, Vergilius- és *Gilgames*- illusztrációi. Kass különben a Helikonnál kapott kedvet arra, hogy ne csak az illusztrációval, hanem a teljes könyv művészeti megformálásával is foglalkozzon.

Würtz Ádám is megbecsült munkatársunk volt. A sok közül talán *Shakespeare szonettjei*hez készített eredeti rézkarcai és a *Satyricon*hoz készített marginális rajzai a legjelentősebbek.

Hincz Gyula már szám szerint kevesebb könyv rajzait vállalta, de az a néhány, igen rangos alkotás; talán mind között a legmaradandóbb Aragon: *Befejezetlen regényé*hez készített rézkarcsorozata. Bár a

részkarok egybecsengenek az aragoni versekkel, mégis önálló alkotások, melyeknek legjobb művei között van helyük. Vállalta Morus Tamás *Utópiájának* korszerű újraköltését rajzban, és milyen nagyszerűen! A *Simplicissimus* kötet közel száz vérbő illusztrációja a *Nyársforgató Jakab* folytatásának, továbbfejlesztésének tekinthető.

Reich Károly is állandó munkatársunk volt, bár őt a gyermekkönyvek akkor jobban vonzották. Mégis, néhány nagyon finom rajzsorozat fűződik nevéhez. Mind közül talán a *Gesta Romanorum* népies, bölcs humorú rajzai a legtekintélyesebbek.

Szász, Kass, Reich, Würtz és Hincz azért kíváncsiak a sor elejére, mert ők a könyvillusztrációt – legalább ebben az időben – fő műfajuknak tartották. Rajtuk kívül a magyar grafikusok élvonalának igyekeztünk feladatokat adni. Kiadtuk Martyn Ferenc 60 *Don Quijote*-rajzát, és *Mallarmé* verseihez s Flaubert: *Bovarynéjához* készített grafikáit. Mindhárom méltán foglal el előkelő helyet Martyn grafikai oeuvrejében.

Korfdor Béla fogcsikorgatva metszette fába Hemingway-t és Ramuz-t. Ezt a szokatlan jelzőt úgy hiszem meg kell magyaráznom. Kiadónk kezdettől fogva arra törekedett, hogy lehetőleg minél több *eredeti* grafikai alkotás kerüljön a bibliofil könyvekbe. Eredeti abban az értelemben, hogy a grafika a művész által megmunkált nyomódúcról közvetlenül – tehát ne kliséről vagy ofszetlemezről – kerüljön kinyomásra. Rézkarokat, rézmetszeteket nagy példányszámban tudott nyomni a Pénzjegynyomda, kitűnő minőségben. A fametszet a nyomdászat kezdetei óta a könyvillusztrációk leggyakrabban alkalmazott eredeti technikája volt. A fotótechnikai sokszorosító eljárások feltalálása (klisé, ofszet, mélynyomás) lehetővé tették, hogy az eredetivel *majdnem* egyenlő szintű nyomatok készüljenek, és a nyomdaiparnak nagyüzemmé fejlődése úgyszólván teljesen kiszorította az eredeti sokszorosítótechnikák alkalmazását a könyvekben, holott így sok finomság, alig látható részlet – a legtöbb esetben – eltűnik. Sok vesződséggel, bíbelődéssel is járt az eredeti technikák alkalmazása a nagyüzemekben, tarifa se volt rá, így a legtöbb nyomda nem vállalta. Meggyőződésünk volt, hogy a XX. században sincsen semmi akadálya annak, hogy feltámasszuk a fametszeteknek az eredeti dúcokról való kinyomását, és igyekeztünk erre rábeszélni nyomdász-kollégáinkat. Volt is néhány nyomda, amelyik vállalkozott erre, – elsősorban a gyomai Kner officína. Kiderült azonban, hogy csak a speciális, kemény fából (például körtéből) készült metszetek bírják ki a modern gépek súlyos nyomását, a puhább fadúccok megrepednek, és akkor előlről lehet kezdeni az egészet, beleértve a művész munkáját is. Hát itt volt nézeteltérésünk Kondor Bélával. Ő hozzá volt szokva, hogy fametszeteit

puhább fába vési, és azokról korlátozott számú kézi levonatot készít. Hiába szereztünk be neki körtefát, ő nem volt hajlandó használni. Bizonyára megvolt rá az oka: elsősorban rajzoló és festő volt, és ezekben a műfajokban alkotott maradandót, talán a keményfa szinte iparművészeti készséget feltételező megmunkálása nem volt ínyére. Így hát nem is vállalt több illusztrációt és mi se törtük magunkat utána. Most már tudom, hibáztunk: ha kliséről nyomatjuk ki a metszeteket, abból sem származott volna baj, fontosabb lett volna, hogy Kondor zseniális rajzai könyvillusztrációként is megjelenjenek.

Megbízunk neves festőművészeket, hogy vállalják könyveink illusztrálását. Ezeket a felkéréseket nagyon komolyan vettük. Igyekeztünk a művész egyéniségéhez legközelebb álló témákat kiválasztani, sok esetben felajánlottuk, hogy több lehetőség közül válasszanak. Így történt ez Csernus Tibor esetében is, aki nagyszerűt alkotott *Cyrano: Utazás a Holdba* c. utópiájához készül monotípiáival, melyeket sajnos csak ofszetnyomással tudtunk reprodukálni. Itt jegyzem meg, hogy a Helikon egészen kivételes eseteiktől eltekintve mindig magas nyomással, kézi vagy monoszedeárról (sohasem lino-sorszedéssről) nyomtatta ki könyveinek szövegét. Az illusztrációkat, ha szükséges volt, újabb beemeléssel, esetleg más nyomdában a szöveg közé nyomattuk. A festőművészek szívesen dolgoztak velünk, mert biztosak voltak abban, hogy hű reprodukálásban jelennek meg műveik. Így kerültünk kapcsolatba Bartha Lászlóval, aki lobogó rajzokkal elevenítette meg a párizsi kommünard költők verseit. Bálint Endre: Karinthy: *Capilláriájához* készített fejezetkezdő linometszetei, Kádár György *Bánk bánja* és *Jónása* emelkedik ki e korszak könyvillusztrációs művészetéből. Kérésünkre színes akvarelleket festett Ibsenhez Bernáth Aurél, József Attilához és Radnótihoz Szántó Piroska készített tollrajzokat. Felkértük a nagy kolozsvári fametszőt, Gy. Szabó Bélát, hogy Csokonai *Lilla-verseit* illusztrálja; a Párizsból hazalátogató Vértes Marcellt, hogy engedje át a *Nanához* készült rajz-sorozatát. Sokszor a nagyszerű rajzanyag miatt kerültek egyes művek kiadásra. Így volt ez a *Nana*, a *Pajzán históriák*, a *Don Quijote* esetében, és Ovidius *Metamorphosese* soron kívüli fordítására is azért kértük Devecserit, mert Picasso nagyszerű rajzait mielőbb publikálni akartuk. (Ezek a művek a kiadó perspektivikus tervében egy későbbi időben szerepeltek.)

Az első években úgyszólván valamennyi Helikon-könyv illusztrálva jelent meg. A 60-as évek elejétől kezdve azonban már megkezdtük az illusztráció nélküli, klasszikusan nemes tipográfiával megformált könyvek sorozatos publikálását.

*

Abban az időben egyes könyvkiadók munkáját külső szakértőkből álló szerkesztő bizottságok segítették. A Helikonnál ilyen formális szerkesztő bizottság nem működött, már csak azért sem, mert mi a kiadásra kerülő művek tartalmi elemeit a kivitelezéstől, a könyvművészeti megformálástól elválaszthatatlannak tartottuk. Az első években ezért inkább esetenként konzultáltunk a különböző szakterületek tudósaival, értőivel. Volt azonban néhány barátja a kiadónak, akikkel ezek a megbeszélések rendszeressé váltak, így mégis kialakult valami sajátos szerkesztő bitottság. Ennek működése azonban sohasem volt protokolláris, formális. Parázs viták, érvek, ellenérvek összecsapása jellemezték. Talán Rényi Péternek volt a legmeghatározóbb ebben a szerepe. Rényi mellett, hogy az irodalom – különösen a német irodalom – értője és éles szemű kritikus volt, eredetileg nyomdásznak, tipográfusnak készült s csak később lett lapszerkesztő. Ezek az adottságok természetessé tették, hogy egy ilyen sajátos kiadónak jó tanácsadója legyen. Sokszor biztattuk, vállalja el legalább egy könyvünk tipográfiai tervezését. Ezt mindig elhárította, valami olyasmit mondott, hogy úgy van ezzel, mint a zongorista, akinek ujjhegyeinek érzékenysége eltompul, ha hosszabb ideje nem gyakorol . . .

A Helikon első éveinek úgyszólván valamennyi könyvét Haiman György tervezte. Az, hogy egyáltalán létrejöhetett Magyarországon az 50-es évek végén egy olyan kiadó, mely könyvművészeti koncepcióval alakította ki *valamennyi* kiadványát, annak volt köszönhető, hogy az első években minden kiadványunk lehetőleg egy tipográfus kezében formálódott könyvvé, aki nemcsak a kivitelezési terv készítését vállalta, hanem végigkísérte a sedést, tördelést, nem beszélve az illusztrátorral való együttműködésről. Haimantól tanultuk meg a szép könyv létrejöttéhez feltétlenül szükséges alázatot, a precizításra törekvést, az olyan törvények tiszteletét, mint a margók aránya, a sorregiszter, a betű és a betűfokozatok megválasztása. Ő alakította ki a kiadó első sorozatait: a *Monumenta Hungarica*, a *Kis Magyar Múzeum*, az *Új Elzevir Könyvtár* köteteit, majd később a *Helikon Klasszikusokat* és a *Móricz Zsigmond regényei és elbeszélései* 12 kötetes sorozatát. Később a kiadó munkájába bekapcsolódtak a legkiválóbb magyar tipográfusok. Lengyel Lajos tervezete többek között a tízkötetes Balzac *Emberi színjáték* kiadást, s a Tolsztoj-sorozatot; Szántó Tibor, aki 1962-től műszaki vezetőnk lett, több igen szép, példamutatóan megformált könyvvel gazdagította már addig is a Helikon-könyvek sorát. Az általa tervezett Mikszáth-sorozat tipográfiája már előre vetítette a későbbi korszakát: egyszerű, korrekt, minden látványosságtól tartózkodó, puritánságában is hatásos könyvművészeti törekvéseit. Terveztek könyvet még mások is 1957 és 64 között,

amíg a Helikon önálló kiadó volt, de Haiman, Lengyel és Szántó működése volt a meghatározó.

Külön fejezetet érdemelne a nyomdák szerepe a Helikon eredményeiben. Nem érzem magamat jogosultnak arra, hogy ezt a fejezetet megírjam, itt csupán röviden foglalom össze, mennyi segítséget nyújtottak munkánkban. Alapvető probléma volt, hogy akkoriban a nyomdánál – különösen a nyomdai árszabásnál és a teljesítménybérrendszerben – még mindig kizárólagosan érvényesült a mennyiségi szemlélet. A nyomdák ugyanannyit kaptak, és a nyomdászok ugyanannyit kerestek akkor, ha igényesen, sokkal több idő és energia ráfordításával végezték munkájukat, mint amikor gyenge színvonalon, de sokkal rövidebb idő alatt készítették el a könyveket. Minőségi felár nem volt, a technológiai-, technikai színvonal 1957 és 64 között a könyvgyártásban nem sokat fejlődött, így hát a nyomdák és nyomdászok tulajdonképpen ráfizettek a Helikon-könyvek készítésére. És mégis vállalták a munkát. Először csak néhányan, mindenekelőtt a gyomai nyomda, mely kezdetben még manufakturális módszerekkel dolgozott, később, ahogyan egyre több és nagyobb volumenű munkát vállalt, néhány modern gépet is beszerezett, majd egyesülvén a békéscsabai nyomdával, korszerű, magas színvonalú munkát végző könyvgyártó üzemmé fejlődött. (Ma a békéscsabai és gyomai nyomdakombinát méltán viseli a Kner Nyomda nevet.) A Helikon Klasszikusok, a Balzac-sorozat, a Kossuth Nyomdának; a Mikszáth-, a Móricz- és Tolsztoj-sorozat kiváló minőségű elkészítése az Athenaeum Nyomda kollektívájának érdeme. Ezeknél a sorozatoknál általában bibliapapírt használtunk és lehetőleg új vagy ritkán alkalmazott betűtípust. Mindez nem kevés nehézséget okozott a nyomdákban, mégis szívesen dolgoztak a Helikon-könyveken és büszkékké voltak, hogy a legszebb nyomdaipari termékek versenyében kiadványainkkal díjakat nyertek.

*

1959-ben indítottuk meg a *Helikon klasszikusok* sorozatát. Célkitűzésünk az volt, hogy a magyar és világirodalom 100 legfontosabb művét adjuk ki viszonylag rövid idő alatt, méltó kiállításban. A szöveg-gondozás és szerkesztés igényessége, a bőr, illetve selyemkötés, a finom bibliapapír tette a sorozatot a kiadó legfontosabb vállalkozásává.

Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor* regényeinek, Tolsztoj *Háború és békéjének* egykötetes kiadása, az addig legteljesebb magyar Szophoklész, Goethe *Faustjának* első és második része, s az „*Ős-Faust*” – ugyancsak egy kötetben – voltak a sorozat első darabjai. Nagy gondot okozott a

Faust-kiadás. Jékely Zoltán fordította az első, Csorba Győző a második részt és természetesen a két költő-műfordító munkáját nehéz volt időbelileg szinkronba hozni. Mégis sikerült, sőt Jékelynek még arra is maradt ideje, hogy a Kolozsvárott 1942-ben megjelent „Ős-Faust” fordítását korszerűsítve átdolgozza. A későbbi években itt jelent meg Homérosz, Dante és Boccaccio műveinek első teljes magyar kiadása, Brecht drámáinak, Thomas Mann novelláinak gyűjteménye. (Sajnos a későbbi „gazda”, az Európa elsorvasztotta a sorozatot, 60 kötet után leállította a megjelenést.)

Ekkor kezdődött meg együttműködésünk az antik irodalom kiváló szakemberével, Falus Róberttel – aki később irodalmi vezetőnk lett – és a felejthetetlen Devecseri Gáborral. A Helikon műfordítói gárdáját felsorolni is nehéz lenne, talán még (a már említett Csorba Győzőn, Devecserin és Jékely Zoltánon kívül) Somlyó György, Vas István, Képes Géza, Weöres Sándor, Rónay György, végül a fiatalon elhunyt Horváth István Károly nevét említeném állandó munkatársaink közül. Ez utóbbinak köszönhető az első és a mindmáig egyetlen „teljes” magyar Petronius.

Mind közül Devecseri volt a legjobban otthon nálunk. A megalakulás után állandóan bejárt a kiadóba, „felfedezte” a Helikont magának. Rövidesen megjelent az ő fordításában Szophoklész, majd Euripidész drámáinak gyűjteménye, a homéroszi költeményekkel kiegészített teljes Homérosz, valamint Ovidius *Metamorphosese Átváltozások* címmel. Devecseri mindig tömött akatáskával járt be a kiadóba. Ettől az akatáskától nagyon féltünk. Ugyanis nemcsak a görög és latin auctorok kritikai kiadásait hordozta magánál, hanem a korrigálandó kefelevonatokat is. Nos, itt volt a baj. Devecseri valami megszállott lázzal csiszolta sorait, minduntalan új meg új megoldásokat talált. Amennyire szerettük, csodáltuk, annyira tartottunk attól, hogy merő jóakarattól megakadályozza a tervbe vett kiadványok megjelenését. Nem lehetett lebeszélni az állandó javításokról. Hiába kértük, könyörögtünk, fenyegetőztünk anyagi retorziókkal. Ő átírta az első, a második korrektúrát, „széverte” az imprimatúrát, majd bement a nyomdába, ott leállította a gépeket és újra javított. Neki volt igaza, de nekünk is. A Helikon kis kiadó volt, évi 30–40 könyvet adott ki, ebből egy-kettő késése, kiesése katasztrofális lehetett.

Kezdetől fogva „szél ellen vitorlázunk.” Félig-meddig partizán módra kellett dolgoznunk: lecsapva a kiadók által le nem tarolt területekre. Újra és újra bizonyítanunk kellett létünk fontosságát, mert – miután tűrhetetlen konkurrenciát jelentettünk a magyar és világ-irodalmat publikáló kiadóknak – állandó támadás fenyegetett bennünket, felettünk lebegett a beolvasztás, megszüntetés réme. (Ez, amint

látni fogjuk, 1964 végén be is következett.) *Rá voltunk kényszerítve arra, hogy újat keressünk*, olyat, amit a nagy kiadók „kihagytak”. Ezért örömmel fogadtuk az irodalmárok, fordítók javaslatait, és rövid mérlegelés után döntöttünk, így a szerzőknek nem kellett évekgig várniok, míg a szerződésből könyv lett. A Helikon ezért viszonylag rövid idő alatt maga köré tudta gyűjteni a magyar irodalmi élet legjelesebbjeit. Ennek főoka nyilván a Helikon kiadói programjában, munkamódszereiben keresendő, de talán nem tévedek abban, hogy az ellenforradalom utáni első években az értelmiség egy része szívesebben vállalta az együttműködést egy 1956 után létrejött új kiadóval – még akkor is, ha vezetői és lektorainak zöme régi kommunista volt –, mint azokkal a kiadókkal, melyek többnyire az 50-es évek elején jöttek létre, és munkatársi gárdájuk lényegileg azonos volt. Persze, hogy ez rövidlátás volt részükről. Azokban az években az egész magyar könyvkiadás megújult. Mégis, mint újonnan született alkotóműhelynek voltak valódi, vagy az irodalmárok által képzelte helyzeti előnyei. Sok kiváló író számára bizonyára csak átmenetet jelentett a Helikkal való együttműködés; például Szabó Lőrincsel már 1956 végén rendszeres munkatársi kapcsolatot építettünk ki, holott ekkor még nagyon is távol állott az új politikai helyzet elfogadásától.

A Helikon bázisai azonban azok a *műfordítók* voltak, akik hivatásuknak tekintették a világirodalom hazai elterjesztését és azok a *tudósok*, akik a klasszikusok iránt mélyeséges alázattal munkálkodtak a hiteles szövegkiadásokon. Somlyó György javasolta, hogy adjuk ki Aragon nagyszerű *Befejezetlen regényét*, Bíró Livia napok alatt döntött, egy hét alatt szerződöttünk, és a könyv még abban az évben meg is jelent. Somlyó javaslatára adtuk ki az első nagyobb magyar Éluard-válogatást, melyet Illyés Gyulával és Rónay Györggyel fordított. Ő hozott össze Pablo Nerudával, akinek két kötetét publikáltuk rövid idő alatt, szép sikerrel. Felejthetetlen napot töltöttem Budapesten a nagy chilei költővel és feleségével, akit rajongásig szeretett. Mutatott egy hatalmas, kb. fél méter nagyságú lapokból álló albumot, mely a feleségéhez írt szonettek tartalmazta. Először meghökkent, amikor azt mondtam, hogy *Száz szerelmes szonett* címmel a legkisebb formátumban, a Liliput sorozatban jelentetném meg, – de beleegyezett. És a kis könyv, piros selyem kötésben, Szász Endre illusztrációival tízezer példányban fogyott el néhány hét alatt. Képes Géza megtanult perzsául Hafiz kedvéért, persze, hogy partnerek voltunk a kiadására. Germanus Gyula régi vágyát valósíthatta meg az *Arab költők antológiájának* kiadásával. (Sajnos, a nagy terv, a teljes és hiteles magyar *Ezeregyéjszaka* az átszervezés miatt már nem valósulhatott meg.) Kardos Tibor reнге-

teget segített Dante, Boccaccio, és a reneszánsz irodalmának publikálásában.

Gondot okozott számunkra, hogy különösen a Helikon klasszikusokban sorra kerülő nagy magyar költők műveinek kritikai kiadásai jórészt még nem készültek el, vagy ha igen, régiek voltak és azóta újabb kiegészítést, új szöveggondozást igényeltek. Pándi Pál segített a Petőfi összes, Szabolcsi Miklós a József Attila, Nagy Péter a 12 kötetes Móricz-sorozat kiadásában. Kiemelkedő szerepe volt Gyergyai Albertnek, Szávai Nándornak, Rónay Györgynek a francia klasszikusok, elsősorban a teljes *Emberi színjáték* megjelenésében.

Amikor szerkesztőnk, Horváth Gabriella javaslatára belevágtunk 1961-ben a teljes Balzac-kiadásba, – nem is sejtettük, hogy mennyire más egy zárt életműsorozat, mint a művekből válogató, egyedi kiadások megjelentetése. A közel száz elbeszélés harmincegynéhány fordítója a több mint tízezer oldalnyi regényóriás szövegét más és más felfogásban magyarította, s ennek még viszonylagos egységesítése is, a hiányzó művek lefordítása, az elavultak újrafordítása, gigantikus feladat volt. Ha ezt előre tudtuk volna, bizonyosan nem fogunk hozzá. Mégis három év alatt megjelent tíz gyönyörű, bibliapapírra nyomott kötetben a magyar *La Comédie Humaine*, amelyből teljes kiadás alig féltucat volt akkor a világon. Még arra is volt erőnk, hogy a tizedik kötet végére, függelékben Köpeczi Béla tanulmánya mellett Balzac-életrajzot, s az *Emberi színjáték* szereplőinek életútját, végül egy teljes magyar Balzac fordítás-bibliográfiát is közöljünk. A fordítások, a nyelvi és irodalmi ellenőrzés mozgósította a magyar író-műfordítók legjavát. Olyan prózafordítást ritkán vállaló alkotók is részt vettek a munkában, mint Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Kolozsvári Grandpierre Emil, Déry Tibor, Somlyó György és sokan mások. A Balzac-sorozat hivatalos körökben az elismerés mellett ellenérzéseket is kiváltott: „minek lefordítani a Balzac életmű gyengébb, különösen a késői évek sokszor misztikumba menekülő novelláit?” Mégis úgy hiszem, helyesen döntött a kiadó, amikor Balzac híres előszavának megfelelően az *Emberi színjáték* 91 „jelenetét” egy hatalmas mű: „regénygyetem” – részeinek tekintette, melyek szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

Sok tudományos-technikai-könyvművészeti ismeretnek kellett felhalmozódnia a kiadóban ahhoz, hogy a Széchényi Könyvtárral együttműködve előkészíthessük a legértékesebb magyar kódexek hasonló kiadásait. Elsőnek Mátyás király világhírű könyvtára Magyarországon őrzött maradványai legszebb lapjainak reprodukálását határoztuk el. Majd egy évig tartott, amíg a Kossuth Nyomda a nyomóformákat elkészítette, többszöri, alapos színegyeztetés után került sor a nyomásra. Szántó Tibor tipográfiai- és kötéstervének legnagyobb elismerése úgy

hiszem az a megállapítás, hogy méltó a *Magyarországi Corvinák* kötetben bemutatott művek eredetijéhez. 1962-ben került forgalomba az akkori viszonyok között borsos áron. Számunkra kétséges volt, adnak-e a könyvgyűjtők többszáz forintot egy könyvért. Félve jártuk be a pesti könyvesboltokat, de már az első napokban óriási volt az érdeklődés, és akinek nem volt elég pénze, kérte, tegyék félre, míg összeszórolja a rávalót.

A *Magyarországi Corvinák* tapasztalatai lehetővé tették a *Képes Krónika* faksimile kiadását. A Kossuth Nyomda külön műhelyt rendezett be a Bródy Sándor utcában, ahova másfél éven keresztül minden reggel rendőri kísérettel vitték át a páncélszekrényben őrzött pótolhatatlan kincset a Széchényi Könyvtárból. Juhászné Hajdú Helga és munkatársainak szigorú figyelme kísérte a munkálatokat, a nyomdászok nem nyúlhattak kézzel a Krónika-kódexhez. Rengeteg előre nem látott probléma merült fel. Mit írjunk a belső címlapra, hogyan számozzuk, hogyan tegyük lehetővé a mának, hogy ne csak esztétikai, hanem tudományos jellege is legyen? Végül is külön kép- és külön szöveggötet mellett döntöttünk; történeti és művészettörténeti tanulmánnyal, hiteles latin olvasattal és fordítással. Lengyel Lajos, a maga egyszerűségével, szerénységével is pompázatos kiviteli tervet készített, és a vezetése alatt álló nyomda is kiváló munkát végzett.

Ekkor volt a kiadó a csúcson. Hazai és külföldi elismerések, a közönség egyhangú megbecsülése elhitette velünk, hogy nem igazak a véstjósító hírek. És mégis még 1964 nyarán – valami éppen aktuális racionalizálási határozatra hivatkozva az illetékes állami szervek döntést hoztak a Helikon megszüntetéséről. Csak később – a legmagasabb pártfórum közbelépésére – született meg a megszünnve-megmaradás kompromisszuma.

*

1965. január 1. óta a Helikon az Európa könyvkiadó egyik „önálló” osztályaként működik. Munkatársainak java szétszéledt, de a *Helikon-jelenség megmaradt, eredményei azonban nem váltak semmivé és az egész magyar könyvkiadást termékenyítették meg.*

Ma valóban bekövetkezett az, amit Simó Jenő – akkor a Kiadói Főigazgatóság vezetője – enyhe túlzással „a magyar könyvkiadás helikonizálásának” nevezett. Általános lett az a gondosság, igényesség, amit a Helikon annak idején könyvművészeti elvként vallott (és nem mindig tudott megvalósítani). Maga a Helikon önálló kiadóból az egész magyar könyvkiadás könyvművészeti műhelyévé vált. Erről sok szó esik a sajtóban, TV-ben, rádióban, így nem tartom feladatomnak méltatását.

Nagyon szépek a mai Helikon könyvek – talán szebbek, kiegyensúlyozottabbak az első 8 év termékeinél – mégis úgy érzem, hogy *önálló kiadóként komplexebb, irodalmi-tudományos-művészeti alkotóműhely volt* és ez volt a legfontosabb a Magyar Helikon Könyvkiadó munkájában.

*

Amikor a példamutatóan megformált új Helikon-könyvekkel találkozom a könyvesboltokban, eszembe jut, hogy volt egyszer egy olyan könyvkiadó Magyarországon, amelyik úgy rendezkedett be 1957 elején Petőfi Sándor utcai helyiségeiben, hogy az igazgató és a lektorok vitték fel a lépcsőn az íróasztalokat. Ez a ma már talán megmosolyogtató „Helikon szellem” volt a forrása eredményeinknek, – talán hibáinknak is.

Nyomdászok, tipográfusok, tudósok és irodalmárok, szerkesztők és kéziratelőkészítők, korrektorok – külső és belső munkatársak áldozatos munkájával születtek meg az első évek Helikon-könyvei, és ez a összeforrottság volt a jellemzője a Helikon első nyolc évének. Kérem, nézzék el nekem, hogy nincs lehetőségem az ő méltatásukra.⁷

*

1975-ben jelent meg az a testes bibliográfia, melynek címe: *Az Európa könyvkiadó kiadványainak jegyzéke 1955–74.*⁸ Tiszteletre méltó vállalkozás, főként azért, mert híven tükrözi a magyar könyvkiadás világ-irodalmi orientációját. A belső címloldalon a következő szöveg olvasható. Első rész: *Az egyes művek betűrendes jegyzéke*; Második rész: *Magyar Helikon kiadványai (1957–1964)*. . . Az előszóban pedig ez áll:

⁷Mégis, – legalább név szerint – hadd álljon itt a fontosabb munkatársak névsora. *Irodalmi vezetők*: Kende István (1957), Bíró Livia (1957–1959), dr. Kovács Endre (1960), dr. Falus Róbert (1961–1964). *Műszaki vezetők*: Földes György (1957–1961), Kugler Andor (1962), Szántó Tibor (1962–1964), és ide kívánkozik Gergely Tibor neve is: indulásunktól kezdődően a műszaki vezető helyettese, számos könyv gondozója, nem egynek tervezője volt. Az eddig nem említett *lektorok*: Kispéter András (főszerkesztő), Geréb Béláné (a szerkesztőség egyik alapító tagja Bernáth István, Konrád György, Réz Ádám, valamint Katona Tamás, aki ma is a legtöbb Helikon-kiadvány szerkesztője.

⁸Összeáll. Majtényi Árpádné és Szerb Judit Bp. 1975. Európa 475 l.

„Mivel az 1957-ben alakult Magyar Helikon Kiadó 1964-ig zömmel ugyancsak világirodalmi profillal dolgozott és 1965-ben egyesült kiadónkkal, könyvjegyzékünk második része tartalmazza a Magyar Helikon anyagát.”⁹

A Helikont valóban 1965-ben – szervezetenként *önálló* osztályként – az Európához csatolták. Mit keresnek azonban az addig kiadott bibliofil könyvek – a külső címlap tanúsága szerint egyértelműen – az Európa 20 évét összefoglaló kiadványaiban, hiszen az Európának semmi köze sem volt azokhoz? S az előszóban olvasható indokolás sem meggyőző; a jegyzékben szereplő 300 kiadvány közel fele része nem „világirodalmi profil”, hanem magyar klasszikus, vagy tudományos, ismeretterjesztő mű. Mégis jó dolog, hogy – bár nagyon is vitatható formában – egyáltalán megjelent egy bibliográfia, amely sajnos nem kevés hibával¹⁰ összefoglalja a Magyar Helikon Könyvkiadó első nyolc évének produkcióját. Erről a nyolc évről kevés szó esik, mikor ma Helikonról beszélnek. Úgy hiszem, helyes, ha erre most sor került.

PÁRCZER FERENC

⁹ Uo. 5.

¹⁰ Csak néhány nagyobb pontatlanság: hiányzik több jelentős könyv címléírása (Aragon: *Befejezetlen regény*, a Mikszáth-életmű 1965-ig megjelent tíz kötete, Gorkij: *Az áruló*, Szász Endre ragyogó grafikáival, stb.); van viszont olyan könyv a jegyzék e részében, mely nem Helikonkiadvány; egy sor könyvnél □ jelzés látható, mely az előszó szerint importált, külföldön nyomtatott művet jelent. Ezzel szemben az a helyzet, hogy egyetlen Helikon-könyvet sem nyomtak külföldön, könyveink egy kisebb része exportra került . . .